LEX 1683 = *Lexicon slavo-român,* ms. BAR 1348, din 1683.
Mareş, *Scriere* = *Scriere şi cultură românească veche,* Bucureşti, 2005.
Pravila ritorului Lucaci = Text stabilit, studiu introductiv şi indice de I. Rizescu, Bucureşti, 1971.
Sava, DP = Sava, Aurel, *Documente putnene,* vol. I Focşani, 1929, vol. II, Chişinău, 1931.

NOTES SUR QUELQUES TERMES DU ROUMAIN ANCIEN

(Résumé)

Cette recherche se penche sur la circulation, dans le roumain ancien, de quelques termes régionaux ou littéraires.

Cuvinte-cheie: regionalisme, Moldova, arii de expansiune, secolele XVI–XVIII.
Mots-clés: termes régionaux, Moldavie, régions d'expansion, XVI-ème–XVIII-ème siècles.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

Cristina-Ioana Dima

PRIMELE TRADUCERI ROMÂNEŞTI ALE *ACATISTULUI MAICII DOMNULUI*

Istoria *Imnului Acatist al Maicii Domnului* povesteşte că la anul 626, locuitorii Constantinopolului asediat de perşi, cu mult mai numeroşi decât armatele imperiale, au înălţat o serie de rugăciuni care aveau să se constituie apoi într-un imn închinat Maicii Domnului. Bătălia a fost câştigată de creştini, imnului i s-a mai adăugat o strofă, *praemium,* de către patriarhul Sergiu, iar cântecul de slavă a devenit şi cântec de victorie fiind numit *acatist* pentru că, în timp ce se cânta, toată suflarea cetăţii stătea în picioare[1]. De-a lungul vremii, intonarea imnului izbăveşte oraşul de invaziile arabe, în 673 sub împăratul Foiginatos şi în 717/718 sub Leon al III-lea[2]. De atunci el este întotdeauna legat de momentele de cumpănă fie ale unei anumite comunităţi, fie ale indivizilor.

[1] Din grecescul *Ἀκάθιστος,* cf. DA, s.v. *acatist*.

[2] Povestea *Acatistului* circula ca text de sine stătător în culegerile de vieţi de sfinţi. Iată începutul unei astfel de *Istorii de mult folos* transcrisă dintr-un manuscris din secolul al XVIII-lea: „Din scripturi vechi, aşedzată arată aducerea aminte de minunea cea mare ce s-au făcut cân*d* persii varvarii au încungiurat cu oaste Ţarigradul carii au perit după giudecata lui Dumnedzău şi cetatea au rămas nestricată prin rugăciunile Preacuratei, stăpânei noastre Născătoare şi de atunci să cântă Acatistul, cântare de mulţumită Preasfintăi Maicii lui Dumnedzău.", mss. rom. 4035, Biblioteca Centrală Universitară, Cluj, f. 32^{v}

BDD-A589 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:43 UTC)

Deşi asupra originii sale există încă destule controverse în rândul specialiştilor, cei mai mulţi îl leagă de momentul conciliului de la Efes din anul 431, când s-a elaborat dogma oficială a ortodoxiei în ceea ce priveşte cultul Născătoarei de Dumnezeu. Astfel scrisoarea citită de către Chiril în 22 iunie 431 răspunde învăţăturii propovăduite de Nestor, care, printre altele, nega natura divină a lui Hristos în momentul naşterii sale din Fecioara Maria[3]. De altfel, adoptând formula de theotokos (purtătoare de Dumnezeu), conciliul din 431, nu face decât să aducă anumite precizări care să confirme mărturisirea de credinţă deja adoptată în anul 325 la Niceea[4].

Fiind una dintre cele mai prețuite rugăciuni ale cultului creştin[5], imnul circulă în spaţiul românesc, în limba slavonă, încă din secolul al XIV-lea[6]. Totuşi primele traduceri româneşti cunoscute ale *Acatistului Maicii Domnului* aparţin abia secolului al XVII-lea.

Astfel, în studiul *Versiuni din secolul al XVII-lea ale Acatistului şi Paraclisului Precistii*, Mariana Costinescu, afirmă că: „Manuscrisele de la Bisericani şi Icuseşti (ms. rom. 170 BAR şi ms. rom. 540 BAR, n.n.) conţin şi cea mai veche traducere cunoscută a *Acatistului*”[7]. Din aproximativ aceeaşi perioadă provin versiunea tipărită în 1671 de către mitropolitul Dosoftei la Uniev (CRV 66 BAR) şi cea din ms. rom. 1348 BAR (1678). Toate aceste versiuni vor face obiectul studiului de faţă.

Pentru logofătul Mihaiu, scribul manuscrisului românesc 1348 BAR, *Acatistul* a reprezentat cu siguranţă un „exerciţiu de traducere”[8]. Textul, scris pe

[3] Cf. Leena Mari Peltomaa, *The image of the Virgin Mary in the Akatistos Hymn*, Brill 2001, cap. *A new aproach to the Akatistos Hymn*.

[4] În scrisoarea adresată lui Nestor şi discipolilor săi după Conciliul de la Efes, Sfântul Chiril al Alexandriei lămurea dogma privitoare la Sfânta Fecioară, apelând şi la canoanele stabilite la Niceea.

[5] În *Pravoslavnica Mărturisire a Săborniceştii şi apostoleştii Besericii Răsăritului*, a lui Petru Movilă, tipărită în 1691 la Buzău, este pomenit în răspunsul la întrebarea 41 şi *Imnul Acatist al Maicii Domnului* printre textele canonice: „Pentru că mult poate rugăciunea Maicei spre bunăvoinţa Fiului; şi carele va să fie spre dânsa smerit, citească cântara *Acatistului* şi *Paraclisele* şi alalte laude ale beserecii/ 35 care spre slava sa s’au tocmit”, *Mărturisirea Ortodoxă, text grec inedit ms. Parisianus 1265 Text român ed. Buzău 1691,* editată de pr. Nicolae M. Popescu, diac. Gheorghe I. Moisescu cu o precuvântare de Tit Smedea, Mitropolitul Bucovinei, Iaşi 2001, p. 217.

[6] Logofătul Filos de la curtea lui Mircea cel Bătrân, alias călugărul Filotei, redactează în medio-bulgară, puţin înainte de 1400, un faimos *Repertoriu de imnuri religioase*, în care este menţionat şi *Acatistul Maicii Domnului*. Lucrarea este mică şi nu consemnează decât începutul fiecărui imn, însă a cunoscut o largă răspândire în epocă fiind copiat în nenumărate exemplare atât în spaţiul românesc, cât şi în Rusia. În plus, în 1536 el este tipărit la Veneţia într-un *Zbornik za putnike* de către tipograful Božidar Vuković. Cf. Emil Turdeanu, *Les Principautés Roumaines et Slaves du Sud: Rapports littéraires et religieux*, München, 1959, precum şi Tit Simedrea, *Les „Pripěla” du moine Philothé. Étude – texte – traduction*, în „Romanoslavica”, vol. XVII, 1970, p. 183–225.

[7] *Versiuni din secolul al XVII-lea ale Acatistului şi Paraclisului Precistii*, în *Studii de limbă literară şi filologie*, vol. III, Bucureşti, 1974, p. 230.

[8] Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-român şi tâlcuirea numelor din 1649* publicate cu studiu, note şi indicele cuvintelor românesci de Grigore Creţu, Bucuresci 1900, p. 46–47.

BDD-A589 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:43 UTC)

două coloane, pe cea din stânga versiunea slavonă iar pe cea din dreapta cea românească, urmează copiei unui lexicon slavo-român considerat de Gr. Crețu „probabil o prelucrare după Berînda”. Interesante în acest lexicon sunt formele flexionare sau sintagmele întregi glosate în acelaşi fel în care traducătorul le-a folosit în textul *Acatistului*[9].

Ms. rom. 170 BAR ca şi ms. rom. 540 BAR conțin texte cu traduceri duble sau triple. Din fişa de prezentare ce însoțeşte ms. rom. 170 BAR, scrisă cu o caligrafie ordonată şi cu ortografie de secol XIX, aflăm că el a fost găsit în podul bisericii de la Icuseşti şi că prezintă o serie de similitudini cu *Evangheliarul* de la Războieni, între care: pasajele mai dificile sunt clarificate prin variante de traduceri numerotate cu b, g, şi forma substantivală *chrestini* (sic!) folosită în loc de jidovi[10]. Pe baza acestor argumente autorul notiței, pe care Gh. Ghibănescu îl identifică a fi chiar cel din a cărui bibliotecă provenea manuscrisul, şi anume episcopul Melhisedec al Romanului[11], conchide că *Evangheliarul* şi miscelaneul de la Icuseşti au fost copiate de o singură mână[12]. Un examen grafologic riguros, poate pune într-o altă lumină raporturile destul de complicate dintre ms. rom. 170 BAR şi ms. rom. 296 BAR[13].

Înainte de orice trebuie să arătăm faptul că ms. rom. 170 BAR are acelaşi conținut ca şi ms. rom. 540 BAR. Ele cuprind aceleaşi texte, copiate în aceeaşi ordine, toate având drept trăsătură distinctivă existența variantelor de traducere[14].

[9] Menționăm, spre exemplificare, câteva astfel de sintagme: *рече гдъ* („zise Domnul”), *радꙋисѧ* („bucură-te”), *помолисѧ* („roagă-te”), *чл҃в коѹгодїє* („îngăduire oamenilor”).

[10] „Traducătoriul acestei psaltiri este acelaşi care a tradus Evangheliarul de la Războieni. În Evangheliarul de la Războieni sunt părți scrise cu aceeaşi mână care a scris această psaltire. Două pasaje din această psaltire, anume Imnul Maicii Domnului: „Măreşte suflete al meu pre Domnul” şi al lui Zaharia, tatăl înaintemergătoriului „Binecuvântat este Domnul Dumnedzeul lui Israil” sunt aceleaşi în psaltire ca şi în Evangheliarul de la Războieni, vezi cântările lui Moisi la urma psaltirei, cântarea a 9-a şi Evanghelia de la Luca, zaceala 4-a. Ca şi în Evangeliarul răsboian se întrebuințează a) în psaltire zicerea *chreştinii* în loc de *jidovii* sau *Israil* b) unele pasaje se traduc în două sau trei feluri cu numerele ƀ G spre mai bună înțelegere a pasajelor grele. Ioan Bianu, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, tomul I, Bucureşti, 1907, p. 391–392.

[11] Gh. Ghibănescu, *Un manuscript vechiu românesc* în *Arhiva societății ştiințifice şi literare din Iaşi*, XXI, p. 263.

[12] Vezi de asemenea I. Bianu, *loc.cit*.

[13] Cotă sub care este înregistrat *Evangheliarul* pe care atât Gh. Ghibănescu cât şi Mariana Costinescu îl consideră a fi Evangheliarul de la Războieni. „Academia posedă un manuscript de *Evanghelie* şi *Psaltire* din secolul al XVII-lea, unul dat de Epitropia Sfântului Spiridon în 1883 (nr. 296).” Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 212.

[14] Descrierea manuscrisului BAR 540: f. 1–159^{v} *Psaltirea*, f. 160–164^{v} *Cântările lui Moise*, f. 164^{v}–165^{v} *Rugăciunea Anei, mama lui Samuil*, f. 165^{v}–167 *Rugăciunea lui Avacum prorocul*, f. 167–168 *Rugăciunea lui Isaia Prorocul*, f. 168$^{r–v}$ *Rugăciunea lui Iona prorocul*, f. 168^{v}–170 *Rugăciunea lui Azarie*, din cartea lui Daniil prorocul, f. 170$^{r–v}$, *Cântarea celor 3 coconi*, f. 170^{v}–171 *Cântarea Născătoarei de Dumnezeu din Evanghelia de la Luca*, f. 171$^{r–v}$ *A prorocului Zaharia, tatăl Înaintemergătorului, din Evanghelia de la Luca*, f. 172–203^{v} *Acatistul Maicii Domnului*, f. 204–210^{v} *Paraclisul Maicii Domnului*, f. 211 *Psalmul 151* (G. Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, Bucureşti, 1978, vol I, p. 136–137).

BDD-A589 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:43 UTC)

Astfel ms. rom. 170 BAR are următorul conținut[15]: 1^{r}–192^{v} *Psaltirea* (cu cântările şi rugăciunile specifice acestei scrieri); 193^{r}–217^{v} *Acatistul Maicii Domnului*; 218^{r}–220^{v} începutul *Paraclisului Maicii Domnului*. Începutul şi sfârşitul cărții lipsesc. Astfel *Psaltirea* începe de la *Psalmul 6*, iar *Paraclisul* nu este întreg. Pe fila 14^{v} apare următoarea însemnare marginală: „Şi cu agiutoriul lui Dumnădzăului mieu voiu treace zidu*l* ce*l* de aramă ce-i între ce*r* şi între pământ".

Totuşi este destul de dificil de crezut că relația dintre cele două manuscrise este una de filiație. Scăpările prezente în ambele variante, corectate de cele mai multe ori marginal, fără vreo consecvență care să poată lăsa loc ipotezei că ar fi trecut dintr-o versiune în cealaltă, examenul grafiei, precum şi felul diferit în care fiecare dintre copişti înțelege să scrie variantele[16], ne conduc mai degrabă la concluzia că cele două manuscrise au fost copiate după un al treilea, cu același conținut. Niciuna dintre acestea două nu pot fi lucrările originale, date fiind, pe de o parte, aspectul lor îngrijit cu litere ornate şi fără prea multe greşeli de ortografie şi, pe de altă parte, chiar omisiunile de rânduri întregi, corect adăugate pe marginile filelor. Aşadar, cele două copii au fost chiar revizuite, iar eventualele greşeli emendate.

În urma examenului grafologic care ține seama de dimensiunile oglinzii paginii, distanța pe care cel care a copiat o păstrează între rânduri, distanța care desparte literele, înălțimea literelor înalte şi a celor adânci, de comparația anumitor semne specifice scribului cum ar fi anumite legături între litere, de modul de prescurtare a cuvintelor (procedeu specific scrisului chirilic), precum şi de ornamentele unor inițiale, se poate spune că ms. rom. 540 BAR [17] a fost scris de mai multe mâini. Dintre aceştia pot fi identificați copistul manuscrisului 170 BAR[18], pentru filele 142^{r}–159^{v} şi un oarecare Arsenie din Bisericani, după cum arată o însemnare în

[15] În mod ciudat atât datele din catalogul lui G. Ştrempel, cât şi cele din catalogul mai vechi al lui I. Bianu cu privire la descrierea manuscrisului BAR 170 sunt sumare: „Psaltirea, urmată de diferite cântări religioase cum sunt: *Cântarea lui Moisi la eşirea din Egipt, Rugăciunea Anei, mama lui Samuil, Cântarea lui Avacum prorocul, a lui Isaia, a lui Iona ş.a.*" (Ştrempel, *Catalogul...* , vol. I, p. 52); „Psalmii lui David urmați de părți alese din vechiul Testament, cari se obicinuiesc a se scrie la sfîrşitul Psaltirii: Exod, XV; Deuteronom, XXXII; Regi I, II; Ambacum, III; Isaia, XXVI; Iona, II; Daniel, III; Luca (46–55, 68–79)" (I. Bianu, *Catlogul...*, tom I, p. 391).

[16] Manuscrisul BAR 540 este scris de mai multe mâini. În schimb cel de la Icuseşti aparține integral aceluiaşi copist. Probabil datorită cantității mai mari de material pe care o avea de scris, acesta din urmă reduce variantele doar la elementul care diferă, spre exemplu: Bucură-te, priimitoarea bucuriei, [2.că tu eşti], pe când copistul manuscrisului BAR 540 reia întreaga sintagmă: Bucură-te, priimitoarea bucuriei, [2. Bucură-te, că tu eşti priimitoarea bucuriei]

[17] Pasajele copiate de un același copist nu corespund neapărat unităților textuale. Probabil ficare dintre călugării scribi primea drept canon să copieze un anumit număr de pagini, astfel încât o rugăciune poate fi scrisă de mai multe mâini şi uneori întâlnim mai multe grafii pe aceeaşi pagină.

[18] În catalogul său, I. Bianu sublinia caligrafia cu totul specială a acestui copist: „Scrisoare frumoasă, semi-uncială, de formă neobişnuită" (I. Bianu, *loc. cit.*).

BDD-A589 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:43 UTC)

limba slavonă[19], care a copiat un fragment din *Psaltire*, cuprins filele 168^{r}–171^{v} precum şi tot textul *Paraclisului Precistii* din finalul miscelaneului, filele 204^{r}–211^{r}.

În studiul mai sus citat, Gh. Ghibănescu aduce în discuţie şi un al treilea manuscris, tot cu variante de traducere, descoperit în mănăstirea Tecuciului. După cum arată exegetul, acesta cuprinde o *Psaltire* copiată înte 1662 şi 1665 de Apostol, uricariul din Tecuci, scriitor de divan sub Evstratie Dabija Vodă şi un *Evangheliar* copiat de acelaşi scrib împreună cu uricariul Contaş, om de casă al lui Miron Costin. Şi acestea par a fi tot copii de pe nişte originale mai vechi, după cum spune acelaşi cercetător: „Apostol din Tecuci şi Contaş uricariul au copiat cele două texte după o redacţie mai veche, care umbla în Moldova pe la biserici şi diferiţi mari boieri. Întru această afirmare aducem dovada existenţei manuscriptului 296 la Academia Română."

Urmându-şi raţionamentul, autorul presupune că ms. rom. 296 BAR, care conţine un *Evangheliar* şi o *Psaltire* cu variante, este anterior anului 1641 fără să aducă însă argumente convingătoare după cum singur recunoaşte[20]. Miza întregului său demers este aceea de a confirma drept autor al originalului acestor Evangheliare pe Mitropolitul Varlaam[21], pentru a demonstra prin aceasta că în textul *Cazaniei* Mitropolitul moldovean foloseşte o versiune a Evangheliei a cărei traducere îi aparţine[22].

Prima parte a argumentaţiei este fără îndoială corectă. Cu siguranţă în Moldova circulau variante ale *Evangheliarului* şi *Psaltirii*, poate chiar anterioare anului 1640. Dacă originalul lor îi aparţine sau nu Mitropolitului Varlaam este mai greu de demonstrat, iar argumentele aduse de articolul lui Gh. Ghibănescu nu sunt convingătoare.

Ms. rom. 296 BAR este copiat în cea mai mare parte de către Arsenie din Bisericani, iar ultimele sale pagini sunt acoperite de scrisul inconfundabil al celui care va fi copiat şi ms. rom. 170 BAR. Astfel încât el a fost cu siguranţă scris tot în jurul anului 1660 şi deci este foarte puţin probabil să fi existat înainte de anul 1640. Totuşi, dacă aproximativ în aceeaşi perioadă, Arsenie din Bisericani şi Apostol din

[19] „Sfârşitul Paraclisului. A scris ieromonahu Arsenie de la Bisericani" cf. G. Ştrempel, *Catalogul...*, vol. I, p. 137.

[20] El invocă doar caracterul slovelor: „căci am în ochi imaginea atâtor acte scrise înainte de 1640 care se aseamănă cu totul cu cele ale manuscriptului, dar nu pot face dovada, lipsindu-mi originalele. În asemenea caz am putea şti exact cine e scriitorul manuscrisului căruia Episcopul Melhisedec îi zice *Evangheliarul de la Războieni*" (p. 263). De asemenea arată faptul că la sfârşitul manuscrisului există două jumătăţi de filă cu text slavo-român, autorul bănuind că în prima redacţie a textului întreaga *Evanghelie* era bilingvă.

[21] „Când am publicat studiul meu asupra *Psaltirii*, scrisă de Apostolul Tecuci, am bănuit de autor pe Mitropolitul Varlaam" *op. cit.*, p. 263.

[22] „Orice altă explicare e imposibilă. A presupune un singur moment că Varlaam s-ar fi folosit de alte traduceri maiu vechi – cel puţin în textul evangheliilor aduse în Cazaniile sale – şi că din toate glosele şi-a ales numai una, pentru claritatea frazei şi evitării încurcăturilor de cetit glosele în biserică, ar urma să admitem că marele nostru cărturar a folosit în mod pieziş munca altor anonimi", *ibidem*, (p. 265).

BDD-A589 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:43 UTC)

Tecuci copiau aceeaşi versiune a *Evangheliarului* şi a *Psaltirii*, înseamnă că ne aflăm în faţa unui tip de manuscris destul de răspândit la acea dată.

Din toate acestea rezultă faptul că pe la jumătatea secolului al XVII-lea circulau în Moldova o *Psaltire* şi un *Evangheliar* care conţineau mai multe variante de traduceri pentru anumite pasaje ale textului. Printre rugăciunile conţinute de aceste miscelanee se afla şi *Acatistul Maicii Domnului*. Fenomenul este destul de semnificativ. Aşa cum bine a observat Gh. Ghibănescu, traducerile multiple ar fi putut împiedica citirea textului în cadrul cultului liturgic. Aşadar funcţia pe care aceste texte o îndeplineau nu putea fi una strict practică. Nici lectura particulară nu putea fi menirea lor din aceleaşi motive. Ele par a fi mai degrabă nişte instrumente de lucru.

Referindu-se la legătura dintre traducerea mitropolitului Dosoftei şi cea din manuscrisele româneşti 570 şi 170 BAR, cercetătoarea Mariana Costinescu afirmă: „Există totuşi anumite concordanţe între tipăritură şi manuscris care fac neîndoielnică proveniența lor comună. *Acatistul* lui Dosoftei este, ca şi *Paraclisul* şi *Psaltirea*, o prelucrare a unei traduceri anterioare, în care se vădesc, după cum vom ilustra [...], şi timide intenţii poetice”[23]. Studiul de faţă îşi propune să stabilească dacă aceste prime traduceri româneşti, aparţinând toate aproximativ aceleiaşi perioade, provin dintr-un prototip comun sau dacă ele au fost făcute independent una de alta.

În ciuda similitudinilor frapante care există între ele sau poate tocmai din cauza lor, relaţiile de filiaţie dintre aceste texte trebuie stabilite cu foarte multă precauţie. Fiind un text canonic, menit să transmită un conţinut dogmatic, el avea în chip firesc o formă fixă întărită şi de formula sa specială de vers. Astfel încât poemul a traversat secole de-a rândul, fiind tradus dintr-o limbă în alta, într-o formă aproape catacretică. Acest fapt face ca intervenţiile la nivelul organizării sale interioare să fie foarte puţin relevante.

Acatistul este compus din 24 de strofe, fiecare împărţită într-un condac şi un icos, acesta cuprinzând la rândul său o secvenţă scurtă în proză urmată de 12 versuri (toate începând cu sintagma *bucură-te*), care se termină cu un al treisprezecelea vers, refren.

Pentru a vorbi despre o relaţie de filiaţie a versiunilor poate fi invocată, cu o marjă de eroare ceva mai mică, doar selecţia termenilor româneşti care îi traduc pe cei din varianta slavonă sau din cea grecească.

Comparând o serie de fragmente ale *Acatistului Maicii Domnului* din ms. rom. 170 BAR cu cele omoloage din ms. rom. 1348 BAR, precum şi cu cele din versiunea tipărită de mitropolitul Dosoftei, se poate stabili în ce măsură cele trei traduceri aparţin unui prototip comun. În paralel am aşezat versiunea slavonă a textului din ms. rom. 1348 BAR.

Prima secvenţă a textului, până la *slava 1*, este aproape identică în toate cele trei versiuni. Nici chiar în ceea ce priveşte selecţia termenilor nu se pot înregistra

[23] Mariana Costinescu, *op. cit.*, p. 231.

BDD-A589 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:43 UTC)

diferențe spectaculoase. Cei trei traducători sunt fideli cel puțin într-o primă etapă textului slavon. Doar în versiunea lui Dosoftei, găsim la sfârşitul fragmentului următoarea rugăciune, aparținând *Paraclisului Maicii Domnului*:

Nu ne lăsa pre paza omenească, Preacurată despuitoare,
ce priimeaşte rugăciunile şerbilor tăi,
că scârbele ne cuprin*d*, a răbda nu putem desă ietăciunile drăceşti!
Acoperământ nu ne-am agonisit nicăiur de scăpare,
de patime pururea luptaț,
mângâiare n-avem fără de Svinția ta, despuitoarea lumii!
Nădeajdea şi folosâtoarea credincioşilo*r*,
nu trece rugămintea noastră, ce fă Svinție ta folosul depli*n*! (264^{r}–264^{v})

Ms. rom. 170 BAR	Ms. rom. 1348 BAR	Dosoftei	Ms. rom. 1348 BAR[24]
Nastihovna glas 1 Începătoriu*l* puterilo*r* celo*r* de su*s* stătu înaintea Nazarethului de să închină fecioarei şi grăi: Bucură-te ceaia ce porți curățiia cea dumnezăiască, că pre tine D. din veaci te-a i<u>bit şi petreacere tine te-au vru*t*. [2.la tine s-au vru*t*.] şi strigă de zise: „Şerbu despuitorescu, către tine-*m* iaste <ve>nirea că veri naşte pre D. şi neputredă veri pitreace. [2.şi veri pitreace neputredă.] „Ce-i vedearea ta de fo*c*? mai marelui voievo*d*, cea preacurată cu minune dzisă. [2.cea preacinstită] // 193^{r} Cine-i destoiniciia ta şi putearea cuvântulo*r*? Facere de fiiu îmveşti şi de ispitire de bărbat nu ştiu că cuvintele mă înşeli. Nu mă înşela, oame, cu*m* au înşela*t*	*Nastihovna glas* 1 Începătoriul puterilo*r* de sus în Nazaret nainte stătu, pre Fecioară Marie sărută, ce grăiia: Bucură-te ceaia ce eşti purtătoare curată a dumnezeirei ce pre tine te-au iubit de veac Dumnezeu, nu veri înşăla oame<ni> ca pre strămoaşa, pre Eva, şarpele cel hiclean. Duhul lui Dumnezeu ce*l* presfânt va veni, Preacurată, spre tine şi te va a<d>umbri putearea celui de sus. / 86^{v} şi vei naşte coco*n* ce va ținea şi va feri fetiia ta şi curățiia nevătămată. Acesta fiiu iaste nesemăna*t* rodului omenesc. Acesta se arată de va mântui oamenii săi cu*m* bine aşa au vru*t*. Slava ininh glas <1 >: Întru a şasea lună îngerul cel mare trimesu fu la tine, fecioriță curată, spune ție cuvântu adevăratu, deci împreună şi a-ț striga: Bucură-te cea cuprinsă	*Nastihovnah streah* gla*s* 1 De la cămările ceriului, Gavrii*l* zbură gio*s* în Nazare*t*, stătu către ficioară Mariia strigân*d* ei: Bucură-te, zemislivei // 265^{r} fiiu decâ*t* Ada*m* mai de mult, pre Tvorețul veacilo*r* şi izbăvitor celora ce strigă ție, „Bucură-te, preacurată!” Sti*h* Ascultă, ficioară, de vedz, şi pleacă ureachea ta şi-ț uită oamenii şi casa părintelui tău! Gavrii*l* ficioarei veastea cea bune di*n* ceriu deaca adusă, striga: Bucură-te, îngrecavei î*n* pântecele tău pre cela ce-i de tine încăpu*t* şi tuturor ne-ncăput şi născătoare te vei arăta Celui din Părintele răsări*t* mainte de Luceafărul! Sti*h*	*nastixovna gla(s)* naçalnikß vßÎþii silß nazareµ¶ prh(d)sñav kßdh vici m̂rÏi lobizaeñ rad¶iså glå nosilo çesnoe b¥(s)tka tå bo ÿ(ñ) vhka bgß vßzlü bi neprilßsñiså ç̂ĭçe Õko¥ evvõ prhmañerß zßmæ lßsñivÏå dxß b̂¥Ïi prhsñÏi prÏidet çña anañå ioshnite byþihgosÏ / 86^{v} i rodiþi oñroçe sßblü daüwe ñvoe dv(s)tvo nevrhdimo sß ŝhß esñ´ rod¶ nevßmhnim nßÕvlßså ŝpset lüdi svoe Õko¥e b̂ĭgo izvoli slava i inhi glas vß þesñÏi m(s)cß arxisñrañigß poslaibysñ´ tebe d̂vhi ç(s)ñhi vßzbhsñi tebh slovoisti noe vß k¶prh¥e izvañiti rad¶iså ÿbradovaniå g(s)dß sñoboü rodiþibo prßzvovhçnago ÿ(ñ) ÿ̂ca i ŝpset lüdi sboe ÿ(ñ) pregrhþßnÏe ixß.

[24] În textul slavon slovele suprascrise au fost coborâte în rând între paranteze rotunde. Cuvintele abreviate au fost redate ca atare.

BDD-A589 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:43 UTC)

mainte şearpele ce*l* iclean pre strămoaşea noastră, pre Eva!”
„Duhul lu<â>nd ce*l* preasvânt a vinit spre tine, ceaia ce eşti preacurată.
[2.preacinstită.] şi te-a umbrat putearea celuia de su*s*. Şi veri naşte prunc şi va socoti fecioriia ta nevătămată. Iată acesta Fiiu iaste rodurilo*r* neschimbat. Acesta s-a arătat şi va mântui oamenii săi cu*m* şi bine au vrut.
Slava
A şasea lună fu trimi*s* mai mare voie<vo>du / 193^{v} către tine, fecioară curată, să-ţi vestească ţie cuvânt adevăr<at>. [2.să-ţi spuie.]
depreună şi strigă ţie: Bucură-te, preabucurată că-i cu tine D. [2.Bucură-te, ceaia ce eşti încungiurată de bucurie, că-i cu tine D.] [3.Bucură-te, ceaia ce eşti bucuriia a toată lumea, că-i cu tine D.]
Că veri naşte Fiiu*l* cela ce-i mainte de veaci de la Părintele şi va mântui oamenii săi de păcatele lo*r*.

cu <bu>curia că Dumnezeu e cu tine, că veri naşte de la Tată*l* pre cela ci e dentâiu şi veacinic şi va mântui pre oamenii săi de păcatele lor.

Feaţii tale să vor ruga bogătaşii omeneşti.
Cuvântul cela ce-i de pururea fiin*d* a Părintelui Celuia ce-i mainte de toate nencepeturile nempărţându-să de cei de su*s*, acmu veni la cei de gio*s* pentru covârşitoare milă de bună inemă, meseră-tate. Luân*d* alunicării noastre şi mişelniţa lui Ada*m* rădicân*d*, să-nchipui întru ce*l* strein.
S<ti>*h* / 265^{v}
Tot pământul să ţî să închine şi să cânte ţie!
Cel de pururea fiin*d* di*n* părinte şi di*n* maică cu anul, arătându-să la lume cel mai presu*s* cu fiinţa cuvân*t* chip de slugă priimeaşte şi să face trup nemutându-să di*n* dumnedzăire şi pre Adamu-l înnoiaşte.
În cântece căriia fără sământă l-au îngreca*t*.
Slava *innĕ* gla*s* 2
Bune veaste aduce Gavriil, ceii dăruite astădz. „Bucură-te, nenevestită maică şi neatinsă de nunte!
Nu te mira de streină vedearea mea, nice te sii, că arhanghel sânt.
Şearpele oarecân*d* au amăgit pre Eva, iară acmu îţ spuiu veastea cea bună, de bucurie că vei rămânea neputredă şi vei naşte pre Domnul, Preacurată”[25].

[25] În transcrierea textelor din acest capitol am respectat regulile transcrierii fonetice interpretative.

BDD-A589 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:43 UTC)

După cum se poate observa, în varianta tradusă Dosoftei, locul pripelilor obişnuite îl ia o secvență textuală care dezvoltă momentul Bunei vestiri preluând şi versuri din Psaltire, secvență care, în ansamblul ei, ar putea reprezenta o compoziție originală a Mitropolitului. Manuscrisele BAR 170 şi 540 traduc pasajele aceleiaşi versiunii slavone a *Acatistului* care se regăseşte şi în manuscrisul BAR 1348[26].

După cum am arătat, un alt criteriu pe care argumentația noastră se poate baza este acela al selecției termenilor folosiți pentru traducerea sintagmelor slavone. Edificatoare sunt, în acest sens, câteva exemple:

Ms. Rom 170 BAR	Ms. Rom 1348 BAR	Dosoftei	Ms. rom. 1348 BAR
Îngeru*l* ce*l* de dvorbă din ceriu denaintea lui D. fu trimi*s* să dzică Născătoarei lui D.: „Bucură-te!” [2.să spuie Născătoarei lui D. bucurie.] (201^{r})	Îngerul cel de dvorbă de*n* ceriu denaintea lui Dumnezeu fu trimi*s* să spuie Născătoarei lui Dumnezeu bucurie (90^{v})	Înger de nainte de dvorbă di*n* cer trimi*s* fu să spuie lui Dumnedzău/ bucuriia. (266^{v})	agGl prhdsñañel sß ne bese poslan bysñ´ rewi bCe radu iså (90^{v})
Iosif ce*l* cu înțelepciune întreagă avea di*n* lăuntru vivo*r* de gânduri necredincioasă, să spământă către cea neîngreunată cu nunta. Ție // căuta şi gândiia că şti nunta furată, ceaia ce eşti nevinovată. 2.<…> şi-i părea. (203^{v}– 204^{r})	Bură şi valuri de gânduri necredincioase avea den lăuntru cel cu mente întreagă şi curată Iosi*f* spământă-se către cea fără de nuntă, către tine, preanevinovată. (93^{r})	Volbură di*n* lontru avân*d*, de cugete-ndoite curatul Iosif să turbură către tine, către cea nenuntită căotân*d* şi cu nunta furată te cugeta pre tine cea nevinovată. (268^{r})	b¶rü b(¶)n¶ñrß imhå pomy þlenÎi nevhrnyx´ chlo m¶ drenyi Ïÿsif småñeså kß braçnoi ñebh zrh ibra ko ÿkradovann¶ü. (93^{r})
Audzin*d* păstorii îngerii cântân*d*. (204^{r})	Auziră păstorii pre îngeri cântând. (93^{r})	Audzâră păcurarii pre îngerii cântân*d*. (268^{v})	sly þaþa pastyrÏe ag̃g lÿv poüwh(x)y (93^{r})
Dacă vădzură filosofii steaoa lui D. cea despre răsări*t*, luminiei acestiia urma [2.după lumina aceştiia mergea] şi ca de o lumină să ținea. (204^{v})	Deca văzură vrăjitorii curân*d* şi mergând steaoa cea dumnezeiască, ei urmară zarei şi luminii aceştiia şi ca de o lumină să ținea de însă. (93^{v})	De Dumnedzău îmblată stea deaca vădzură vâlhovnicii, după zarea ei urmară, şi ca de u*n* luminătoriu țiindu-să de dânsă. (269^{r})	b̃goñeçi¶ü qvhzd¶ uzr hvþe volsvi çoåpo(s) svhñil nik´[27] (93^{v})

[26] Aceeaşi versiune slavonă a *Acatistului Maicii Domnului* apare în următoarele manuscrise slavone din Biblioteca Academiei Române: 174, 550 (provenind din secolul al XVI-lea), 1, 495, 743, 751 (din secolul al XVII-lea), cf. Mariana Costinescu, *op. cit.* Vezi, de asemenea, P.P. Panaitescu *Catalogul manuscriselor slavo-române şi slave din Biblioteca Academiei Române*, vol. I şi II, Bucureşti 1959 şi, respectiv, 2003.

[27] Adăugat marginal: *filosofi alergân**d** po^{s}lhdova^{b}zarÎ Õko.*

BDD-A589 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:43 UTC)

Dacă vădzură vo<i>nici<i> turceşti în mânule Fecioarei pre cela ce-au zidit cu mâna oamenii, c-au şi lua*t* chi*p* de şerb, înţeleasără că-i despuitoriu*l* a toată lumea, să nevoiră cu daruri să-i îngăduiască şi strigară ceiia ce-i binecuvântată. [2. lăudată.] (205^{r})	Deca văzură voinicii turceşti în mâinile Fecioarei pre cela ce au zidit cu mâinile sale oameni şi-l cunoscură pre însul că-<i> despuitoriul, şi Dumnezeu s-au şi luoat chip de rob, însă a nevoi ogodi sârguiră[28] a sluji lui şi a striga Blagoslovitei. (94^{r})	Vădzură otrocii haldeilor pre mănule de Ficioară pre cela ce-au zidi*t* cu mâna pre oamenii şi domnitoriu cugetându-l, săvai că şi de şerb luă chip, nevoiră cu dariurile să-i placă şi să strige ceii blagoslovite. (269^{r})	vidhþa ÿñrocy xaldh i sñÏi na r¶k¶ dv̂ç¶ sßzdavþago svoi mar¶ka ma çÎ̂vky i vl(d)k¶ raz¶m h vaüwe egÿ awe irabÏi vzåñ´ zrak´ poñwaþaså darmi posl ¶¥iñi em¶ i vßzo piñi blgoslovenihi (94^{r})
Bucură-te, c-ai lumina*t* pre cei trei ucenici! [2.că tu ai luminat pre cei trei otroci!] (205^{r})	Bucură-te că ai luminat cei trei prunci[29]! (94^{r})	Bucură-te, că a Svintei Troiţe tăinuitor luminedz! (269^{r})	rad¶iså tr(o)cy ñaini ki prosvhwaüþaå (94^{r})
Dacă vădzu*m* naştere streină să ne înstreină*m* şi noi dintr-această lume! [2. dacă vădzu*m* că s-au înstreinat D. di*n* ceriu pre pământ să ne înstreină*m* şi noi într-această lume şi mintea în ceriu să ne pune*m*!] (207^{v})	Streină şi ciudată naştere văzân*d*, să ne st<r>iină*m* de lume şi mentea în ceriu să ne pune*m*! (96^{r})	Streină naştere vădzân*d*, să ne streinăm de lume mintea cătră ceriu mutând! (271^{r})	strainoe ro¥desñvo vid hvþe usñanimså mÎra umß nanbo prelo¥þe (96^{r})
Mlădiţele cealea ce era mult vestitoare [2. mult mărturisitoare] ca nişte peşti fără de glasuri le ve<de>*m*. (209^{r})	Filosofii cei cu cuvente multe şi grăitori ca nişte peşti fără de gla*s* vede*m*. (97^{r})	Ciumilitorii cei cu multe răspunsuri vede // mu-i ca peştii muţ. (271^{v}–272^{r})	vhtÏå miogÿ vhwanÏå Õko ryby bezglasnyå vidi m´ (97^{r})

Merită de asemenea semnalat un vers singular la Dosoftei, fără corespondent în varianta slavonă tradusă în manuscrisul BAR 1348 sau în cea grecească: „Bucură-te că ultuitoriul /viеţie<i> noastre ultueşti”.

Într-unul dintre versurile anterior citate (la filele: 205^{r}, 94^{r} şi, respectiv, 269^{r}) există şi o diferenţă semantică. Traducătorul variantei din manuscrisul 170 şi cel al celei din manuscrisul 1348 au interpretat secvenţa ca pe o referire la cei trei tineri din Babilon care reuşesc să treacă prin flăcările unui cuptor încins cu ajutorul îngerului trimis de Dumnezeu, pe când Dosoftei consideră că acelaşi fragment se

[28] Adăugat marginal: *cu darurile*.
[29] Adăugat marginal: *sau ucenici*.

BDD-A589 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:43 UTC)

referă la Sfânta Treime. Versul care şi în originalul grecesc sună astfel: *χαίρε, της τριάδος τούς μύστας φυλάττουσα*[30]. (*Bucură-te [cea care] ai păstrat tainele Treimii!*) este corect tradus doar în varianta Mitropolitului.

De asemenea trebuie urmărit refrenul fiecărui icos, o structură fixă a oricărui acatist:

Ms. rom. 170 BAR	Ms. rom. 1348 BAR	Dosoftei	Ms. rom. 1348 BAR
Bucură-te, nevastă nenevestită! [2.şi to*t* ficioară!]	Bucură-te, nevastă şi to*t* fecioară!	Bucură-te, nevastă nenevestită!	rad¶isă nevhsño nenevhsñiaă

Traducerile diferite ale acestui vers nu fac decât să confirme ceea ce am încercat să demonstrăm: primele versiuni ale *Acatistului* provin poate dintr-o versiune slavonă comună, însă au fost traduse în mod independent.

Totuşi există şi foarte multe elemente comune între cele trei tălmăciri. Şi acest fapt nu trebuie trecut cu vederea. Aşa cum se poate observa şi din exemplele citate, uneori variantele existente în ms. rom. 170 BAR, respectiv ms. rom. 540 BAR, propun ca alternative, elemente din celelalte două variante ale traducerilor. Explicaţia, credem, nu ar trebui căutată într-un original românesc din care ar putea deriva toate cele trei, ci, în mod surprinzător, în alte texte. Aşa cum arată Mariana Costinescu, primele traduceri ale *Acatistului* care ni s-au păstrat au fost la rândul lor precedate de versiuni ceva mai vechi ale *Paraclisului Maicii Domnului*[31]. De altfel două dintre cele trei versiuni ale *Acatistului* (cea cuprinsă în manuscrisul BAR170 şi cea a lui Dosoftei) sunt puse alături de *Paraclisul Maicii Domnului*.

În lucrarea amintită Mariana Costinescu consideră că „Paraclisul lui Dosoftei nu este o traducere din slavoneşte [...], ci este o prelucrare a unei tălmăciri mai vechi din care derivă şi celelalte paraclise româneşti”[32]. Este o ipoteză a cărei analiză nu îşi găseşte locul în studiul de faţă, însă ceea ce fără îndoială exista în momentul în care Dosoftei îşi elabora versiunea sa, dată fiind tocmai circulaţia acestor texte, ar fi un lexic specializat, conţinând sintagme deja clişeizate care au trecut dintr-un text religios într-altul.

[30] Cf. ediţia publicată de Leena Mari Peltomaa, *op. cit*. Cercetătoarea britanică propune pentru acest vers următoarea traducere: *Hail, you who protect the initiates of the Trinity.*

[31] Cea mai veche versiune a *Paraclisului*, este, conform aceleiaşi autoare, cea conţinută într-o culegere de texte laice şi religioase din Transilvania descoperită şi descrisă de N. Drăganu în *Anuarul Institutului de Istorie naţională*, I (1921–1928). *Paraclisul Drăganu* este datat de acesta anterior *Catehismului* tipărit în 1640. De asemenea acelaşi autor constată că el are câteva elemente comune cu versiunile moldoveneşti ale aceleiaşi rugăciuni, în special cu tipăritura lui Dosoftei.

[32] Mariana Costinescu, *op. cit.*, p. 227.

BDD-A589 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:43 UTC)

LES PREMIÈRES TRADUCTIONS ROUMAINES DE
L'ACATHISTE DE LA VIERGE MARIE

(Résumé)

La recherche porte sur les plus anciennes traductions roumaines de l'Acathiste de la Vierge Marie. Il s'agit de trois textes qu'on les a répérés dans deux manuscrits provenant du XVII-ème siècle (le ms. rom. 170 BAR et le ms. rom. 1348 BAR) et dans un livre de Dosoftei, imprimé à Uniev en 1671.

En s'appuyant sur la comparaison de quelques exemples significatifs des trois textes roumaines avec les fragments homologues du text slavon, qui se trouve également dans le ms. rom. 1348 BAR, on arrive à démontrer que ces trois versions sont des traductions indépendantes entre lesquelles on ne peut établir aucune relation de filiation.

Cuvinte-cheie: acatist, Fecioara Maria, Maica Domnului, Dosoftei, primele traduceri, secolul al XVII-lea.

Mots-clés: acathiste, la Vierge Marie, la Mère du Seigneur, Dosoftei, les premières traductions, le XVIIe siècle.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

Alin-Mihai Gherman

LEXIC ROMÂNESC ÎN DOCUMENTELE TRANSILVĂNENE. SOCOTELILE ORAŞELOR BRAŞOV ŞI SIBIU[1].

Documentele şi manuscrisele transilvănene din secolul al XVI-lea, deşi sunt scrise în majoritatea lor în limbile latină, maghiară şi germană, cuprind un număr considerabil de cuvinte româneşti, care încă nu au fost exploatate de cercetarea noastră lexicografică. Mai ales în documente, cuvintele din limba română au intrat pentru a denumi obiecte şi noţiuni pentru care scribul nu găsise un echivalent în limba în care era redactat textul, dar şi printr-o bogată serie de antroponime şi toponime româneşti cu origine în lexicul comun.

Socotelile economice şi mai ales registrele de taxe pentru cei care importau sau exportau marfă ale cetăţilor săseşti oferă o asemenea sursă, de o bogăţie

[1] Studiul de faţă reprezintă o parte dintr-o cercetare mai amplă dedicată prezenţei lexicului românesc în documentele latine, maghiare şi germane din Transilvania până la sfârşitul secolului al XVI-lea. O parte din aceste informaţii au fost folosite în atestarea primei apariţii a cuvintelor în ediţia a II-a şi a III-a a lui Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* sub sigla G. LEX.

BDD-A589 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:43 UTC)